

جلسه اول: توکل (قسمت اول)

توکل یعنی تکیه به خدا

هر مکتبی، هر شخصی در زندگی‌اش یک تکیه‌گاهی دارد. شما وقتی در جاده حرکت می‌کنید به امنیتی که پلیس فراهم کرده اعتماد دارید. شما از یک بانک هم وقتی بخواهید وامی بگیرید نیاز به یک ضامن دارید و تکیه‌گاهی می‌خواهید. در امور عالم هم انسان نیاز به یک پشتیبان و تکیه‌گاه دارد که به او اعتماد کند. توکل تسلیم در برابر حوادث و ترک دنیا نیست.

سرباری، توکل نیست

پیامبر اسلام ۶ از جایی عبور می‌کردند، دیدند عده‌ای از کشاورزها بیل‌هایشان را زمین گذاشته‌اند و کار نمی‌کنند فرمودند: «شما چه کسانی هستید؟» گفتند: «نَحْنُ الْمُتَوَكِّلُونَ»^۱ ما توکل‌مان بر خداست که کار نمی‌کنیم خدا خودش روزی می‌دهد حضرت فرمود: «لَا بَلَّ أَنْتُمْ الْمُتَوَكِّلُونَ» «نه شما سر بار جامعه‌اید» چه کسی گفته توکل معنایش ترک تلاش و کوشش است؟ امیرالمؤمنین ۷ به گروهی که تلاش نمی‌کردند و منتظر بودند مردم به این‌ها خرجی بدهند، فرمودند: «شما چه کسانی هستید؟» گفتند: «نَحْنُ قَوْمٌ مُتَوَكِّلُونَ» ما قومی هستیم که توکل‌مان بر خدا است. حضرت فرمودند: «مَا بَلَغَ بِكُمْ تَوَكُّلُكُمْ» توکل شما را به کجا رسانده است؟ گفتند «إِذَا وَجَدْنَا أَكْلَنَا وَ إِذَا فَقَدْنَا صَبْرَنَا» ما اگر چیزی بیاورند می‌خوریم، اگر هم نیاورند صبر می‌کنیم. حضرت فرمود: «هَكَذَا يَفْعَلُ الْكِلَابُ عِنْدَنَا» این کاری است که سگ‌ها هم انجام می‌دهند. داخل بیابان آگه کسی به آن‌ها غذا بدهد می‌خورند، اگر ندهند یک گوشه‌ای زوزه می‌کشند. این که نشد توکل. گفتند: «كَيْفَ نَفْعَلُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ» پس شما چه کار می‌کنید؟ حضرت فرمودند: «كَمَا نَفْعَلُهُ إِذَا فَقَدْنَا شَكْرَنَا وَ إِذَا وَجَدْنَا آثَرَنَا»^۲ ما وقتی نداریم شکر می‌کنیم، وقتی هم خدا به ما داد ایثار می‌کنیم.

سستی توکل نیست

بعضی‌ها امروز با کلمه «توکلت علی الله» دست به بی‌باکی می‌زنند. وقتی ماشین با این لاستیک در جاده نمی‌تواند برود «توکلت علی الله» ندارد، این باعث لطمه به جامعه می‌شود! گفت پیغمبر به آواز بلند با توکل زانوی اشتر ببند
گر توکل می‌کنی در کار کن کشت کن پس تکیه بر جبار کن
امیرالمؤمنین علی ۷ می‌فرمایند: «احذر كل الحذر أن يخذلك الشيطان فيمثل لك التواني في صورة التوکل»^۳ بپرهیز، محکم بپرهیز، از این که شیطان سستی را به جای توکل برای تو جا بزند.

۱- مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ ج ۱۱ ص ۲۱۷

۲- همان ج ۷، ص ۲۱۸

۳- شرح نهج البلاغة لابن أبي الحديد؛ ج ۲۰ ص ۳۰۶

می‌دانید که یکی از حربه‌های شیطان وارونه کردن واژه‌های اخلاقی است، یعنی ممکن است اسم لابلایی‌گری را بگذارد تساهل، اسم خست را بگذارد غنایت، اسم اسراف و ریخت و پاش را بگذارد سخاوت، این که کسی اسم سستی را بگذارد توکل، خطر جدی است که باید به آن توجه بشود.

سه رکن و سه نتیجه توکل

علی بن موسی الرضا 7 فرمود: «أَنْ لَا تَخَافَ مَعَ اللَّهِ أَحَدًا»^۱ توکل این است که وقتی خدا را داری از هیچ چیز نترسی. آن اعتماد می‌شود توکل.

رسول خدا 6 از جبریل پرسید: «حد توکل چیست؟» عرض کرد: «توکل این است»:

۱- «الْعِلْمُ بِأَنَّ الْمَخْلُوقَ لَا يَضُرُّ وَلَا يَنْفَعُ»^۲ علم داشته باشی به این که مخلوقین نه نفع می‌رسانند نه سود. علم به این که همه چیز در این عالم به اذن خداست و روی مصلحت است. یعنی به‌طور مستقل تا اذن خدا نباشد حتی شمشیر شمر هم نخواهد برید.

۲- «وَلَا يُعْطَى وَلَا يَمْنَعُ» بدون اذن خدا هیچ بنده‌ای نمی‌تواند مانع بشود یا چیزی به ما بدهد. به اذن خدا حضرت عیسی 7 خلق هم می‌کند اما به‌صورت مستقل هیچ‌کسی هیچ ندارد.

۳- «وَأَسْتَعْمَالَ الْيَأْسِ مِنَ الْخَلْقِ» و این که انسان (امیدش و) پشتیبانش مردم نباشند، خدا باشد. «فَإِذَا كَانَ الْعَبْدُ كَذَلِكَ» اگر بنده به این سه مرحله رسید آن وقت سه تا نتیجه دارد:

۱- «لَمْ يَعْمَلْ لِأَحَدٍ سِوَى اللَّهِ» برای کسی جز خدا کاری نمی‌کند.

۲- «وَلَمْ يَرْجُ وَ لَمْ يَخَفْ سِوَى اللَّهِ» و جز به خدا امیدواری ندارد و جز او از کسی نمی‌ترسد.

۳- «وَلَمْ يَطْمَعْ فِي أَحَدٍ سِوَى اللَّهِ» و به کسی غیر از خدا طمع نمی‌بندد.

(برای همین) امیرالمؤمنین علی 7 فرمود: «التوکل علی الله رسول الفرج»^۳ در اصل خود توکل فرج است یعنی یک نوع گشایش در امر هست.

ذکر متوکلانه

امام رضا 7 فرمود: چه شهر خودت بودی یا شهرهای دور، وقتی از خانه می‌خواهی بیرون بروی این ذکر را بگو «بِسْمِ اللَّهِ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَ تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ»^۴ این ذکر در واقع چهار تا باور انسان را اعلام می‌کند. وقتی از خانه بیرون می‌روی، بگو به نام خدا، من امیدم به خداست و بعد بگو ایمان به خدا آوردم سپس بگو توکلم بر خداست و در آخر بگو هیچ قدرتی جز خدا نیست. وقتی مؤمن صبح این چهار عبارت را به‌کار می‌برد شیطان می‌گوید من دیگر به این راهی ندارم.

۱- عیون أخبار الرضا علیه السلام؛ ج ۲؛ ص ۵۰

۲- وسائل الشیعة؛ ج ۱۵ ص ۱۹۴

۳- شرح نهج البلاغة لابن أبی الحدید؛ ج ۱ ص ۳۲۲

۴- وسائل الشیعة؛ ج ۵؛ ص ۳۲۶

